

Virgili) pensant a unificar-los: val a dir que és exhaustiu a detallar els manuscrits de casa nostra —i també molts altres que es conservaven, per exemple, en la biblioteca napolitana dels reis d'Aragó— que contenen les seves obres, catàlegs i inventaris antics de biblioteques (p. ex. testimonis del segle VII de les obres de sant Agustí), primeres traduccions i edicions fins arribar als últims anys del segle XX. Així mateix, Medina explica detingudament com aquests autors han influït, d'una manera o altra, en un reguitzell notabilíssim de poetes i escriptors del Principat, el País valencià i les Illes, entretenint-se, fins i tot a reproduir algunes cròniques i notícies, àdhuc correspondència privada de difícil accés per al lector. S'inclou, en aquest grup d'estudis, un original assaig, fins ara inèdit, sobre la interpretació del *Somnium Scipionis* en què Medina reflexiona sobre l'autoconeixement i l'ètica del bon governant.

En tercer lloc tenim un important capítol sobre l'adaptació dels metres clàssics en la poesia catalana. El tema va ser motiu de la seva tesi doctoral, dirigida per Miquel Dolç i presentada a la Universitat Autònoma de Barcelona el 1986. Ja el 1978 el professor Medina publicava a *Els Marges* un article justament famós sobre l'adaptació de l'hexàmetre i el dístic elegíac. Des d'aleshores no ha tancat el tema: entre els darrers, el 2003 a *Ausa*, en publicava un altre sobre els problemes que plantejaven aquestes imitacions en alguns sectors eclesiàstics, el 2004 i el 2005 publica uns textos de Josep M. Llovera, ell mateix en publicava unes provatures a *D'ara i de sempre...* La qüestió ha tingut defensors i detractors: seguint el camí de Carles Riba, Jordi Cors, Jordi Parramon, el mateix Jaume Medina ha establert unes normes prou clares, eficaces i prou convincents, a les que s'oposa tenaçment, però, Salvador Oliva.

Per això, si amb Hölderlin podem repetir que «tot allò que es va fundar, ho varen fundar els poetes», tenim al nostre abast un conjunt d'estudis que harmonitzen disciplines i aspectes que abasten la poesia, el pensament i la transmissió de la cultura, sempre fonamentats amb gran sensibilitat i coneixement rigorós.

VALRIU, Caterina i Tomàs VIBOT: *El Comte Mal, entre la història i la llegenda*, Pollença: El Gall Editor, 2013; «Ramon Llull» 20.

JOAN BORJA I SANZ

Departament de Filologia Catalana, Universitat d'Alacant
joan.borja@ua.es

Caterina Valriu i Tomàs Vibot, veritables referents de l'etnopoètica contemporània a l'illa de Mallorca, formen un tàndem admirable, de felicitat productivitat acadèmica, científica i literària. A quatre mans i dos cors van publicar l'any 2005 el llibre *El rei en Jaume I: un heroi històric, un heroi de llegenda. Cinc itineraris per Mallorca* (Palma: J. J. Olañeta Editor), un treball que indagava i divulgava el sug-

geridor diàleg que l'imaginari popular mallorquí estableix amb la figura històrica del rei Conqueridor. I el 2008, amb motiu del vuitè centenari del naixement de Jaume I, actualitzaven el treball amb una edició de luxe del mateix J. J. Olañeta que és —cal dir-ho sense embuts— una vertadera joia bibliogràfica. A penes un parell d'anys després, el 2010, Valriu i Vibot publicaven un nou treball, igualment ambiciós i ben resolt, sobre la figura d'un altre gran personatge històric capaç de generar al seu voltant tot un cicle llegendari. Ens referim, naturalment, al volum *Sant Vicenç Ferrer: història, llegenda i devoció*, luxosament editat en la col·lecció «Ramon Llull» d'El Gall Editor. Doncs bé: és en aquesta mateixa col·lecció de la prestigiosa editorial de Pollença que el 2013 Caterina Valriu i Tomàs Vibot han publicat l'últim volum marca de la casa: *El Comte Mal, entre la història i la llegenda*.

El nou lliurament de Valriu i Vibot incideix en la mateixa fórmula d'eficàcia contrastada que ja havien explotat en els volums anteriors: l'aproximació al personatge històric conjugant la realitat històricament documentada amb les projeccions especulatives de l'imaginari popular —i, en particular, les que han deixat un rastre textual, concret i objectivable—, amb erudició, sistematicitat, amenitat i didacticisme en dosis estratègicament proporcionades. Així, en el cas d'*El Comte Mal, entre la història i la llegenda*, després d'un interessant pròleg de Josefina Roma, i de la sabuda introducció general dels autors, el primer capítol que trobem és una aproximació a l'intrigant personatge que inspira el cicle llegendari: «El Comte Mal: esbós biogràfic» (p. 17-28). És, tal com anuncia el títol, un rigorós exercici d'apropament històric i biogràfic al segon comte de Formiguera, Ramon Burgues Safortesa (1627-1694), que certament fou —tal com els autors adverteixen en la «Introducció»— «un personatge històric complex i polifacètic». Aquesta aportació biogràfica de caràcter preliminar permet als autors exhibir, ultra l'exhaustiu treball de documentació, el bisturí esmolat i precís que metòdicament es brandeja al llarg de tota l'obra per diferenciar sempre amb claredat els dominis de la història estricta respecte dels de l'etnopoètica. D'acord amb aquest principi, serà en el capítol següent, separatament, on trobarem la primera invitació per a millor conèixer l'altra instància del diàleg: «La biografia llegendària del comte maleït: oralitat i literatura» (p. 29-47). Es tracta —ja s'entén— d'una documentadíssima proposta per a contextualitzar i compartir el rastre literari (oral i escrit) que al llarg del temps ha originat la figura intrigant del comte. S'hi reporten les curioses recreacions literàries que del motiu del Comte Mal van fer autors del segle XIX (com Joan Antoni Ferrer de Sant Jordi i de Vives, Joaquim M. Bover, Ramon Picó i Campanar i Miquel Gayà i Bauçà) i de la primera meitat del XX (com Miquel Ferrà, Maria Antònia Salvà o, sobretot, Guillem Colom i Ferrà). Més encara: s'hi aporta una excel·lent panoràmica analítica sobre la rendibilitat, en la literatura catalana —oral o impresa—, del motiu del Comte Mal (òbviament vinculat al del Comte Arnau), partint d'una nodridíssima nòmina d'estudiosos i folkloristes que han tractat prèviament el tema: Pablo Piferrer, Josep M. Quadra, José Ramis de Ayreflor, l'arxiduc Lluís Salvador d'Àustria, Antoni M. Alcover, Baltasar Samper, Andreu Ferrer, Víctor G. Labrado, Artur Quintana, Marià

Aguiló, Manuel Milà i Fontanals, Joan Baptista Enseñat, Josep M. Casas Homs, Ramon Morey, Josep Massot i Planes, Josep Massot i Muntaner, Bartomeu Quetlas, Rafel Ginard, Víctor Balaguer, Romeu Figueras, Isabel M. Serra, Joan Pons i Marquès, etc.

Després dels acostaments respectius a la biografia històrica del personatge i a l'univers narratiu que l'embolcalla —aproximacions que, en si mateixes, ben valdrien ja tot el llibre!— accedim al cos del treball, que ens obri camins de fantasia per a endinsar-nos en l'aurèola llegendària del Comte Mal. I val a dir que l'expressió «camins de fantasia» no té ací cap sentit figurat, sinó l'estrictament literal. Perquè l'arrelament geogràfic i el disseny de rutes historioliteràries és, com en *El rei en Jaume I...* i *Sant Vicenç Ferrer...*, també en *El Comte Mal...*, un factor estratègic, absolutament nuclear per a l'estructuració i el sentit del volum, de manera que, tal com els autors expliciten, el llibre arriba a prendre «la forma d'una guia amb tres itineraris centrats en els tres grans nuclis on transcorregué la seva vida, els tres indrets que marquen les petjades del comte, la seva trajectòria històrica i llegendària per terres mallorquines» (p. 16). És a saber: «la Palma de convents i casals senyoriais, les terres de Santa Margalida —entre la badia de l'Alcúdia i el Pla— i el Galatzó, nom que designa una muntanya i una extensa possessió de la Serra Nord, en el terme de Calvià. Són els tres indrets on el comte tenia grans propietats, i on se suposa que la seva ànima condemnada encara vaga». Aquests tres espais permeten organitzar un total de quaranta-vuit motius llegendaris sobre el Comte Mal en quatre itineraris concrets, que designen les parts centrals del treball: «Itinerari 1: Palma» (amb deu motius llegendaris, p. 49-85); «Itinerari 2: Galatzó i Son Pont (el més extens, amb vint-i-tres motius, p. 87-138); «Itinerari 3: Santa Margalida» (amb 11 motius, p. 141-181); i «Itinerari 4: El Comte Mal a altres indrets de Mallorca».

En cadascun dels quaranta-vuit motius espigolats, Valriu i Vibot, com a *modus operandi*, elaboren primer un model de fitxa unitari que inclou la localització de la llegenda o del fet narrat, les indicacions per a trobar-ne el lloc, les fonts escrites o orals d'on prové la informació, els resum dels continguts i la classificació dels textos transcrits (segons siguen llegendes, rondalles, tradicions explicatives, poemes, textos històrics, notes d'arxiu, textos descriptius, informatius o narratius, etc.). Tot seguit reproduïxen els textos en qüestió; i, per últim, hi aporten els seus saborosos comentaris, sempre a cavall entre l'exactitud i l'anècdota, el rigor i la seducció, el coneixement i la curiositat, la coherència i la més sana i noble de les maneries. I val a dir que l'estratègia permet al lector viatjar no solament per la geografia, sinó també per la història i la llegenda: exactament, per la història llegendària de l'illa de Mallorca, que afegint així a l'atractiu del patrimoni natural i arquitectònic el de la significació d'uns paratges enriquits amb la imaginació i la fantasia del poble que els ha habitats, els ha viscuts i els ha dotat d'una determinada càrrega semàntica.

Així, els carrers i els casalots de Palma esdevenen amb la lectura d'aquest llibre una mica més màgics i enigmàtics. Són carrers per on anava i venia el Comte

Mal fins a Can Formiguera, amb tot d'elements reals i fantàstics que parlen de monges enamorades, cases aristocràtiques, convents delitosos, dames virtuoses, matrimonis eixorcs; de la primera dona del Comte Mal, Francesca Sureda; de la segona dona, Joana-Aina Nunis de Sant Joan (36 anys més jove que ell!); de torres construïdes per dimonis boiets, sicaris ombrívols i síndics vilment assassinats a trenc d'alba. «El perfil agullonat» del cim del Galatzó, «un dels més singulars i misteriosos de tota la serra de Tramuntana» ens resultarà d'ara endavant, i per sempre més, el testimoni mut d'antigues rivalitats entre la gent de Son Pont i el mal comte; de bandolers terribles, cavalls flamejants i ànimes en pena; de llunaris i boiets que, talment els minairons de la mitologia pirinenca, demanen faena compulsivament quan escapen del captiveri; de marques del cavall de foc del Comte Mal; de baules, creus, forques, cementeris, aparicions, dimonis, cors de pedra, argolles de roca i cases tramuntanals vinculades a aquest personatge diabòlic. Igualment, les viles de Santa Margalida i Maria de la Salut ens evocaran indefectiblement els plets històrics del comte, les temptatives de crim i els assassinats efectivament consumats; el pou de l'Inquisidor i la imatge infernal de la *Fusta dels juraments*; els molins d'en Curt i d'en Cifre, els esclaus apallissats i el cavall mutilat; la forca, el pou i la pètria taula del Comte Mal... I, per descomptat, les espectaculars aparicions de l'espectre del Comte, tot voltat de foc, al clot d'en Maiol, buscant i posant a prova la seua dona, «sa Senyora del Pujolet».

Esment —i admiracions— a part mereixen, encara, les sempre espectaculars i eloqüents fotografies de Tomàs Vibot que il·lustren el llibre; i el luxe de dibuixos, pintures, mapes, plànols i gravats reproduïts per a l'ocasió, així com també l'annex documental final. Tot plegat fa que *El Comte Mal...* esdevinga —per formular-ho cervantescament— «un tesoro de contento y una mina de pasatiempos». Junta-ment amb el monogràfic sobre el rei en Jaume I i el de Sant Vicenç Ferrer comença a configurar una *opera magna* de reconstrucció, estudi analític i divulgació del patrimoni historicollegendari mallorquí. Per això, en haver assaborit el protagonisme del Comte Mal entre la història i la llegenda, i empeltats de l'esperit del poble mallorquí, no podem sinó parar esment a una observació que Valriu i Vibot fan en el text introductor: «Entre els relats i les cançons de tradició oral que ens han arribat [...] destaquen alguns personatges històrics entorn dels quals es teixeix un cicle llegendari. És el cas de Jaume I *el Conqueridor*, Ramon Llull, sant Vicenç Ferrer, el Comte Mal i en Tià de Sa Real, entre d'altres» (p. 15). Coneixent-los —coneixent-ne la capacitat i la trajectòria de l'un i l'altra, i la dels dos com a equip—, els interrogants que inevitablement suren són: per a quan, el llibre sobre el cicle llegendari que els mallorquins han anat teixint al voltant de la figura de Ramon Llull?; per a quan, el d'en Tià de Sa Real? Som conscients que el tàndem Valriu-Vibot, a poc a poc, va construint una gran obra de referència per a l'etnopoètica mallorquina contemporània, en la qual ja han quedat enllestides parts tan fonamentals com les del rei Jaume I, sant Vicenç Ferrer i el Comte Mal? La veritat: és un veritable plaer testimoniar i assaborir aquest procés de construcció amb cada nou lliurament. I en temps de restriccions econòmiques i dificultats de

mercat —com els actuals—, no podem sinó felicitar El Gall Editor per la luxosa edició que n'ha fet, ben a l'alçada de les circumstàncies. I agrair als autors, enllà de retòriques academicistes, la propina identitària que ens hi fan, car és ben sabut que ara com mai ens cal omplir amb treballs i paraules els silencis de la impersonalitat; i que —heus-ne ací un cas exemplar— qui guanya els orígens guanya identitat.

LLORENTE, Teodor: *Obra valenciana completa*, estudi i edició crítica a cura de Rafael Roca Ricart, València: Acadèmia Valenciana de la Llengua, 2013.

JOSEP CAMPS ARBÓS

Universitat Oberta de Catalunya, Estudis d'Arts i Humanitats
 jcampsar@uoc.edu

Tot i que arriba amb un parell d'anys de retard, l'edició de l'*Obra valenciana completa* ve a ser la cirereta del pastís amb què culminen els actes del centenari de la mort de Teodor Llorente celebrats el 2011. Un volum necessari ja que la darre-ra edició íntegra de la poesia llorentina —la prosa llavors no hi va tenir cabuda— datava de 1983 i, tot i la seva vàlua, presentava ja un cert envelliment. Val a dir que no ha estat fins a les darreres dècades del segle passat que, gràcies a l'antologia *Poesia* (1996), preparada i prologada per Vicent Simbor, que s'ha aconseguit desterrar la imatge —nascuda durant el franquisme i amb Joan Fuster i Manuel Sanchis Guarner al capdavant— d'un Llorente decadent i folklòric que va negar-se a modernitzar la literatura catalana al País Valencià i, altrament, ha permès considerar-lo com el creador de la moderna poesia en valencià. Valgui com a exemple del que diem les afirmacions de Ricard Blasco, un estudiós de la mateixa corda que Fuster i Sanchis Guarner, contingudes en el llibre —d'altra banda ben meritori— *Estudis sobre la literatura del País Valencià (1859-1936)* (1984): així, en el capítol titulat significativament «Llorente, un cas de perduració nociva», indicava que el poeta, «format en la freqüentació dels parnassians francesos més encarcarats, refractari a comunicar impressions subjectives, decidit a participar només sentiments compartibles per tothom, s'estimà més ser un poeta cívica que no un poeta líric. D'un civisme burgès, és clar». I més endavant: «Fort de la seua tècnica, no canvià en res l'estil de versificar, igual en cinquanta anys que el primer dia. Actitud estàtica i no dinàmica que transmeté als deixebles, bastant ignorants dels moviments poètics del món com per seguir-lo a ulls clucs i tots convençuts de servir el valencianisme tancant-se en el *ghetto* acotat pel patriarca» (p. 47-48). Una citació que demostra la controvèrsia que va existir durant dècades envers un autor a qui es considerava com el causant principal que la Renaixença valenciana no arribés a assolir la mateixa envergadura que la del Principat.

El volum que ressenyem ha anat a cura de Rafael Roca Ricart, professor de Filologia Catalana de la Universitat de València i màxim especialista actual en la